

Komentar in karta: 2/39

SLA V146A.01 'štedilnik'

Danila Zuljan Kumar

1. Gradivo

Za pomen 'naprava z železno ploščo za kuhanje in ogrevanje', knj. štedilnik (*i*), je najpogosteje uporabljeno poimenovanje *šporget* z različicami *šparget*, *šporgert*, *šparget*, *špargert*, *šporhajt*, *špojert*, *špajet*, *špurget*, *špurgert*, *šporat*, *šporot*, *špurket* ipd. Štirikrat je zapisano poimenovanje *štedilnik*, z opombo, da gre za novejšo poimenovanje, trikrat je zapisano iz furlanščine prevzeto poimenovanje *špolert*, po dvakrat pa sta zapisani poimenovanji *pozad* (v ziljskem narečju) in *gašper*. V T003 in T006 je zapisano le, da je beseda, ki jo uporabljajo, nemška, vendar ta ni navedena.

2. Morfološka analiza

šparget < *(*šparget*)-*ɔ* ← nem. *Sparherd* 'štedilnik'

špolert < *(*špolert*)-*ɔ* ← furl. *spolert* 'štedilnik'

pozad < **po-zad*-*ɔ*, dalje nejasno (ESSJ III: 99)

gašper < *(*gašper*)-*ɔ* 'majhna železna peč' ← slov. *Gašper* (osebno lastno ime)

forn < *(*forn*)-*ɔ* ← it. *forno* 'peč'

fornel < *(*fornel*)-*ɔ* ← furl. *fornel*, ben. it. *fornel*, it. *fornello* 'grelna naprava, štedilnik na plin, elektriko'

komen < *(*комън*)-*ɔ* ← srgr. *kaminos* 'peč, ognjišče'

štedilnik < *(*štedilnik*)-*ɔ* ← knj. slov. *štedilnik*

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirana poimenovanja *forn* v T059, *fornel* v T080 in *komen* v T372.

4. Uporabljena dodatna literatura

Keber 1988

5. Primerjaj

SLA: V147B.01 *ognjišče* (2/41), V147A.01 *peč* (2/40); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI I: /; ALI: 355, 395; ASLEF: 2657; HJA: /; ŪMŅyA: /

6. Etnološka osvetlitev

Štedilnik je pozidana ali prenosljiva ogrevalna in kuhalna naprava. Knjižno poimenovanje se je uveljavilo na prelomu 19. in 20. stoletja in je povezano z jezikovno slavizacijo (iz hrv. *štediti* 'varčevati'). Prve štedilnike so imele samostanske, grajske

in meščanske kuhinje, domnevno od začetka novega veka. Splošneje so se uveljavili po prvi svetovni vojni, sprva zidani, nato prenosni litoželezni in za njimi štedilniki iz emajlirane pločevine, znotraj obdani s šamotno opeko. Zasnovo in oblikovanje zidanih štedilnikov so za množično uporabo narekovali štedilniki v gradovih (npr. na gradu Lože v Vipavski dolini) in samostanih (npr. v Kapucinskem samostanu v Krškem), kjer so med prvimi uvajali stopničasto zidane štedilnike (kurilna plošča, pečica, bakreni kotliček za vodo). Poznani sta dve vrsti zidanih štedilnikov: v obliki skrinje in v obliki stopničasto dodane pečice in kotlička za toplo vodo. Prvi štedilniki so bili na trda goriva (drva, premog, šota), njihova bistvena značilnost je, da se iz enega kurišča ogrevata litoželezna plošča za kuhanje in pečica za peko. Zidani štedilnik so z daljšo ali ožjo stranjo prislonjeni ob steno, pogosto v kot, največkrat blizu dimnika in zaprtega kurišča v krušno peč. Med prvo in drugo svetovno vojno so v premožnejših hišah gradili prostorne štedilnike s ključavničarsko izdelanimi deli in s stenami iz keramičnih ploščic, drugod so bile stene štedilnikov ometane (npr. v Krofelnovem mlin v Kozjem, v rudarskih stanovanjih v koloniji Njiva v Trbovljah) in popleskane. Pred drugo svetovno vojno so bili ob prvih plinskih štedilnikih najpogosteje v rabi prenosljivi litoželezni štedilniki s šamotno oblogo. Po drugi svetovni vojni so se splošno uveljavili električni (s kovinsko in v zadnjih desetletjih s steklokeramično ploščo), plinski in kombinirani štedilniki, kmečko prebivalstvo je zaradi prostornosti bivalnih kuhinj, praktičnosti priprave jedi in možnosti za ogrevanje večjega dela hiše ohranilo zidane štedilnike, saj imajo večje ogrevalne površine. Štedilniki so bistveno izboljšali kakovost bivanja in omogočili razvoj novih hišnih tlorisov. V etnološki strokovni literaturi se je za adaptirane ali na novo zgrajene hiše z vgrajenimi zidanimi ali nameščenimi prenosljivimi štedilniki uveljavil izraz štedilniška hiša.

Prim.: Keršič 1991; SEL 2004; Vilfan 1970

7. Skica

